

Sånger från andra våningen

Sånger från andra våningen är ett skoningslöst bokslut över den senare delen av förra seklet. Filmen är en smärtsam vidräkning med såväl etablissemangets kortsiktiga tänkande som med den enskilda människans moral och ansvar. Eller snarare brist på det. I en sorts huvudroll ser vi en trött och utsliten möbelhandlare som plågas av skuld känslor från det förflutna, samtidigt som han i en sista desperat handling bränt ner sin butik för att få ut pengar på försäkringen. Filmen mynnar ut i ett upprop, eller i en fråga: Vad kan man begära av en människa?

Åldersrekommendation: Gymnasiet

En filmhandledning av
Mats Weman

Filmens handling

Filmen slår i öppningsscenen fast att vi rör oss mot en ny tid. Två direktörer möts i ett solarium. Lennart, som ligger och hostar i själva solariet, är uppenbarligen chef över Pelle, som plockat på sig blåa plastskor på fötterna och står och bockar och bugar när Lennart förklarar att man på företaget inte kan nöja sig med att avskeda 700 – vi måste upp till 1000! Pelle tycker inte det är kul att sparka folk och då förklarar Lennart att det gäller att förstå att det är en ny tid. "Allt har sin tid", säger han. "Pyramiderna hade sin tid, ängloken hade sin tid". Lennart ska snart lämna landet och har tydligen köpt Pelles lojalitet med löfte om att även Pelle ska få göra det.

I nästa scen står Lasse och putsar sina skor i köket. Frun går runt med slarvigt öppen morgonrock. Men Lasse låter sig inte lockas av hennes kropp. När hon ber honom stanna hemma frågar han sig hur det skulle se ut. "Jag har ju inte varit borta en dag på 14 år". Han förklarar lite stolt att det måste vara stil på gubben – med sina nyputsade skor – eftersom han idag ska träffa chefen Pelle. Även

"Det är inte lätt att vara människa". Lars Nordh som den av den nya tiden sargade Kalle.

Lasse talar om att allt har sin tid – "Arbete har sin tid, alla saker har sin tid". Han går ut genom dörren och frun vinkar av honom med orden "Hej då, förrädare".

Samtalet med Pelle blir inte som Lasse tänkt sig. De blankputsade skorna hjälpte inte långt. I filmens tredje scen hänger Lasse istället hjälplöst i byxbenen på Pelle, som tafatt försöker sparka bort honom. Lasse vrålar att han varit där i 30 år, Pelle säger att han inget kan göra, och bakom dörrarna i korridoren kikar arbetskamraterna fram. De säger ingenting och så fort Pelle gått iväg stänger de dörrarna bakom sig.

En invandrare kommer på besök till samma företag och söker jobb. Ingen vill hjälpa honom, någon ber honom bara stänga dörren. Pelle, som kommer i hissen med golfklubbarna i näven, hälsar inte ens på den mycket artige mannen med den knackiga accenten. Utanför byggnaden reagerar några unga män på hans brytning – och sparkar ner honom på gatan. På andra sidan står en grupp tysta och passiva människor och åser vad som händer. Utan att ingripa.

Det blir kväll och Lasse sitter på sängkanten – nu med rufsigt hår och slarvig kostym – och tom blick. Hustrun sitter naken bakom honom och för Lasses hand mot sitt lår. Hon frågar vad det är som har hänt.

"Äsch", säger Lasse.

I ett annat sovrum ser vi Pelle sitta på sängkanten. Nu med bruten golfklubba. Vid fönstret står en man med bar rumpa – endast iklädd T-tröja som det står LO på. Mannen, som heter Robert, vänder sig mot Pelle och tröstar honom med att de ska köpa nya golfklubbor.

Samma kväll, på en nöjeslokal i stan, plockar en trollkarl upp en frivillig på scen. Trollkarlen ska göra det klassiska illusionensnumret där han till synes säger en person mitt itu. Han sätter igång – men plötsligt börjar den frivillige att skrika. Och ju mer han skriker, desto mer skrattar publiken. Efteråt får vi se även trollkarlen sitta på sängkanten. Han säger inget men det ser ut som om han undrar och inte förstår vad som gick fel den här gången.

På sjukhuset, dit den frivillige itusågade kommit, möter vi en läkare och hans sjuksköterska. Hon tittar på honom med anklagande blick och frågar: "När ska du skilja dig?"

Under tiden, i sjukhuskorridoren, kommer en annan sköterska och flyttar på en äldre man som sitter vid sin hustrus säng. Det måste beredas plats för en brits till. Det visar sig vara den misshandlade invandraren. Hans fru och barn sitter bredvid.

Här avslutas filmens första akt, eller prolog om man så vill. I den 15:e

scenen i *Sånger från andra våningen* möter vi nämligen filmens huvudperson Kalle. Han står i en tunnelbanevagn, med skitig rock och sotigt ansikte. Runt honom stämmer de andra resenärerna upp i vacker och stämmingsfull körsång.

Kalle är på väg till en bar, där han stämt möte med sin yngste son Stefan. Kalle är uppenbarligen väldigt sen, Stefan sitter och halvsover med en pilsner. Vid bardisken står en kvinna och talar i telefon. Hon bedyrar för sin man att hon sitter fast, att hon inte kommit mer än några hundra meter på fyra timmar. Utanför baren råder nämligen trafikkaos.

Kalle har med sig en papperskasse som han sätter upp på bardisken. Den innehåller aska och Kalle öppnar med att säga att det inte är lätt att vara människa. Därefter berättar han att han är ruinerad, att hela firman brunnit upp. Ingenting gick att rädda, askan i påsen är resterna av bokföringen. När han beklagat sig klart frågar Stefan vad de skulle prata om. "Tja", säger Kalle. "Om framtiden, hur vi ska klara oss, hur vi ska få lite mat på bordet och ha lite trevligt".

I nästa scen kommer Kalle hem till sin älskarinna. Det är fortfarande kväll. Kalle lyfter upp hennes sidenmorgonrock, placerar sin sotiga näve på hennes ena skinka, varpå hon säger "Du kunde ha ringt". Då börjar han först berätta samma sak som han sa på baren, men inför älskarinnan rämnar den självömkande fasaden och övergår i ren patetik när han hulkar fram: "Det är jag som tänt på och jag tror att jag kommer att bli avslöjad".

För ett ögonblick förflyttar vi oss till en annan och sämre del av staden. På håll ser vi trafikkaoset. Här är det dock alldeles tyst och stilla. En man står och rotar efter mat i en soptunna, rättorna rusar över gatan. Han får plötsligt sällskap av Stefan. Sogubben pekar bort mot kaoset och muttrar "Alla är på väg åt samma håll, man kan undra vart dom ska, människorna".

Dagen efter får Kalle besök av försäkringsbolaget i sin nerbrunna möbelfärr. Han tycker fortsatt väldigt synd om sig själv och tjatar på tjänstemännen om hur allt drabbar honom. Kalle har nämligen två söner varav den äldste blivit allvarligt sjuk. "Han har skrivit dikter och blivit tokig – vad är lite brända möbler mot det?" Utanför butiken, på gatan, passerar ett demonstrationståg. Människorna i tåget bär kostym, har portfölj i ena handen och med den andra piskar de framförvarande person på ryggen. Kalle vet besked och

Kalle åker efter utfört försäkringsbedrägeri tunnelbana tillsammans med skönsjungande medresenärer.

berättar att "Aktiekursen sjunker, hela landet är i gungning, de kämpar för bättre tider".

I nästa scen besöker Kalle och Stefan den sjuke brodern, Tomas, på sjukhuset. Kalle blir snart aggressiv och undrar vad han gjort för fel. Stefan citerar den peruanske poeten César Vallejo och utprepar bland annat det som stod i filmens förtexter – "Älskade vare de som sätter sig". Kalle blir då om möjligt ännu mer ursinnig och vrålar: "Varför ska man älska den som sätter sig?! Titta på din bror! Han sitter där han sitter!"

I sin vanmakt går nu Kalle till kyrkan för att söka tröst och tala med pastorn. Åter igen drar han harangen om att han är ruinerad och att hans son är snurrig. Men när han säger till pastorn att han är förtvivlad, och förväntar medkänsla, så kontrar pastorn istället med "Förtvivlad? Vem är inte förtvivlad? Jag har försökt sälja min villa i fyra år – det går inte – jag kommer att förlora 200.000".

Kaoset i staden fortgår. Allt står stilla. Och ingen kan ge en vettig förklaring, som militären som kliver in i Stefans taxi, uttrycker det. Han är på väg till gamle ÖB som fyller 100 år och i bilen lägger han ut texten om sitt kvasifilosofiska tal – "om detta med att vara människa år efter år". Väl framme hos ÖB visar sig denne vara helt borta. Han sitter i en säng som mest liknar en barnhage, sköterskorna springer fram och tillbaka med bäcken. Gamle ÖB ropar "Hälsa Göring!" och när man läser upp hyllningen till honom fortsätter han med att höja armen i en Hitlerhälsning.

Så är det dags för företagarmässa – Expo 2000. Kalle är på plats och träffar sin gamle kompis Uffe, en fullblods-

cyniker som behandlar Guds budord lika säkert som ett fyllo hanterar en cykel. Han ropar till sig Kalle som hänger med huvudet: "Ja, du vet hur det är i dessa tider. Man får kämpa för varje brödbit. Man försöker hitta något att sälja, med en extra nolla på". Uffe visar då upp sin senaste idé – Jesus på korset – och utropar segervisst: "Här har du produkten du kan sätta två nollor på! Vi går mot år 2000 och här är han som fyller år. En sån chans får man bara en gång".

Sånger från andra våningen går nu in sin tredje och mest komplexa akt. Vi befinner oss på en järnvägsstation där en man fallit och fastnat med handen i en tågagnsdörr. Flera nyfikna står bi – men ingen förmår hjälpa mannen. Ända tills en tågpersonal inifrån vagnen öppnar dörren. Massan skingras, en kvinna jämför med hur hon klämde handen i en byrå för tio år sedan. Kvar på perrongen blir två personer. Dels Kalle, som nu bokstavligen bär sitt kors på ryggen. Han fick med sig några stycken från Uffe. Men på perrongen står också Sven, en man som sakta förföljer Kalle.

Kalle får dåligt samvete. Sven är nämligen en gammal kollega som han en gång blåst på stora pengar – 287.000 kronor. Kalle undrar om inte Sven begick självmord. "Ja, det stämmer", säger Sven och visar sakligt upp sina uppskurna handleder.

Samtidigt uppenbarar sig en tredje person på perrongen. En ung rysk man, med snara runt halsen, som frågar efter sin syster. Sven, som ju redan är över på den andra sidan, tolkar och förklarar att denne ryss blivit hängd i sitt hemland och att han är så ledsen för att han inte hann gottgöra sin syster, som hängdes samtidigt, innan han dog.

Senare, inne på stationskaféet, får Kalle reda på att ryssarna hängdes av tyskarna för att de var av fel ras – för att de var judar. Men Kalle är mest sys-selsatt med sin egen skuld och frågar ynkligt Sven: "Jag kan väl inte betala tillbaka några pengar nu?" Varpå Sven lugnt svarar: "Nej, till mig blir det svårt".

Kalle lyckas i alla fall blåsa försäkringsbolaget. Vilket han glatt berättar för Tomas, den tyste poeten på sjukhuset, vid sitt nästa besök. "Det gäller att kunna tala för sig. Lägga ut texten så att det blir resultat. Man kan skriva dikter med orden också, det är inte det, men varför krängla till det, Tomas? Livet är en marknad, så enkelt är det. Det gäller att försöka köpa något, som man kan sälja med en extra nolla på. Hela världen har fattat det, utom du, verkar det som". Och så får Kalle ett nytt vredesutbrott: "Finns det ingen som kan hjälpa honom!!"

Kaoset i den nya tiden fortgår. Kunskapens män (och någon enstaka kvinna) sammanträder i åtta timmar. Ordföranden i de ekonomiska fakulteten hittar inte sina papper med den kortsiktiga prognosen. En professor sammanfattar dagen med: "Det är bara att hoppas". När en annan person blir tillfrågad om sin synpunkt, svarar han istället: "Huset på andra sidan rör sig". Då rusar alla över till den sidan av rummet – och konstaterar att huset verkligen rör sig. Kvar vid bordet sitter endast en spåkvinnna, hennes kristallkula har vandrat runt under mötet.

När ordföranden i ekonomiska fakulteten kommer hem undrar hans fru vad det var för papper som försvann. "En utredning", svarar mannen. "En mycket besvärlig utredning som ska klargöra varför vi inte har råd att arbeta". Frun undrar då vad som stod i den. "Det stod inte så mycket. Det är svårt, det är mycket svårt att förklara varför vi inte har råd att arbeta. Det går inte". Han rundar av med att konstatera att det inte är de som bestämmer, utan att det är ödet. Och att det gäller att beveka ödet.

Dessa kunskapens män har nu samlats till ett möte där en ung flicka förhörs rörande hur mycket böcker hon läst. Kollegiet betonar också vikten av erfarenhet: "Glöm inte den".

I nästa scen beseglas flickan öde. Hon offras på en klippa, där hela etablissemanget mött upp. Såväl kardinaler som politiker och akademiker. Flickan går ut på en plank – och knuffas ut i döden. Av Drottningen! Flickan har förbundna ögon. Efteråt festar hela etablissemanget på Grand Hotel – de

spyr och ligger på golvet och de har dessutom ingen aning om var de är någonstans. Flera gånger upprepar de: "Vi har offrat blomstrande ungdom, vad mer kan vi göra?"

Den nya tiden är här. Och nu är det dags för dem som anlade den att lämna landet. På flygplatsen knuffar de sakta sitt blytungt bagage framför sig. Vi känner igen Pelle och Robert, som fortfarande håller ihop. Pelle tappar sina golfklubbor – igen. Och bakom dem hojtar Lennart, han från solariet i öppningsscenen, att det bara är några meter kvar. Sen kommer en ny tid.

I filmens näst sista scen besöker Stefan och hans flickvän Tomas på sjukhuset. Stefan försöker muntra upp sin otröstlige bror med fler citat av César Vallejo. Två filosoferande manliga patienterna, som vi även träffat tidigare i filmen, funderar över Jesus och konstaterar att han pinades till döds för att han var snäll. Han hade dessutom inga affärsidéer. Precis som Tomas. "Han är också snäll, men saknar affärsidéer – klart att han är ledsen!"

I den 46:e och sista scenen befinner vi oss vid vägs ände. Närmare bestämt vid en soptipp. Uffe är där med sin bil och vråker ut alla krucifixen som han inte fått sålda. Även Kalle har hittat hit och Uffe utgjuter sin besvikelse över sina förlorade pengar: "Vilken jävla totalkörd produkt. Att tro att man kunde göra pengar på en korsfäst loser. Det är den sämsta idé jag haft i mitt liv". När Uffe slängt sista korset kör han iväg mot nya mål. Kvar står Kalle som nu får se Sven och en massa andra döda människor komma emot honom längs vägen och över fältet. Han vädjar till Sven om att dra ett streck över allt och ställer till slut frågan: "Vad kan man begära av en människa?" Han vänder sig mot kameran och drar sitt mantra en sista gång: "Man gör så gott man kan. Man kämpar. För att få lite mat på bordet. Och ha det lite trevligt".

Filmens konstruktion och estetik

Det här är ingen film i den mening vi känner film. *Sånger från andra våningen* är uppbyggd kring 46 scener där kameran är helt statisk och de enda klipp som förekommer i filmen är mellan dess scener. Endast en gång förflyttar sig kameran – i scenen på tågstationen.

Den statiska kameran medför att filmen saknar närbilder. I mer traditionellt filmberättande uttrycks exempelvis ofta människors själsliga tillstånd genom inklippta närbilder på karaktä-

rernas ansikten. Roy Andersson försöker istället uttrycka detsamma genom att på avstånd placera människorna i sitt sammanhang, i rummet. Bakom denna estetik ligger en tanke om den komplexa bilden, den enskilda bilden som ett kollage av meningsskapande motställningar där betraktaren själv ges möjlighet att bli aktivt deltagande i komponerandet av ett budskap.

Roy Andersson har utvecklat denna estetik, att maximera uttrycket i den enskilda bilden, i sitt arbete med sina karakteristiska reklamfilmer. Redan i hans förra spelfilm, *Giliap* från 1975 med dess nästan orörliga kamera och få klipp, kan man se fröet till vad som komma skall. Men det är först tio år senare som han hittat det uttryck som vi kunnat se i hans film om AIDS, *Någonting har hänt*, från 1987 och i kortfilmen *Härlig är jorden* från 1991. Under reklamfilmsarbetet växte även den absurda dialogen fram, som nu blivit Roy Anderssons adelsmärke. Andra utmärkande stilistiska drag är de vitsminkade skådespelarna i neutrala kostymer och bildernas ofta grå-blå färgton, komponenter som understryker berättelsens tidlöshet.

Roy Andersson har valt att bygga *Sånger från andra våningen* som en fotoutställning. Bild för bild sammanfogas till en helhet. Varje bild är ett enskilt och fristående konstverk med ett eget universum. Men samtidigt som den enskilda bilden är sig själv nog, är den i traditionell mening en del i den filmiska motor som för berättelsen framåt.

Det är därför felaktigt att hävda att *Sånger från andra våningen* saknar traditionell dramaturgi. Det går att se filmen som 46 skilda bilder som strålar samman till en enhet. Det går också att se den som en löpande berättelse berättad i tablåer. Och om man vill går det utmärkt att dela upp *Sånger från andra våningen* i ett tre akters drama. Att alla dessa möjligheter ges är förstas en frukt av att filmen är så rik på innehåll och så originell i sin form. Infallsvinklarna är många.

De tre akterna kan beskrivas som Etablering av ett tillstånd, Moralisk konflikt och Skuld. I de 14 första scenerna serveras vi och de deltagande olika tecken på att någonting är fel, på att någonting håller på att hända. Pelle med golfklubborna blir lite motvilligt indragen i ett spel han från början inte sympatiserar med. Men han är svag och väljer därför hellre att avskeda folk än att vara solidarisk och stå vid deras sida. Lasse trodde att det viktigaste i livet var att arbeta, vara punktlig och

ordentlig. Han får naturligtvis en chock när han inser att hela hans föreställning om livets villkor var en illusion. Och trollkarlen, vars liv just bestod av att skapa illusioner, blir alldeles ställd när han märker att hans trick plötsligt inte fungerar. Någoting är fel, en ny tid är här. Alla inblandade sitter tyst på sängkanten i natten och förstår ingenting.

Sedan introduceras huvudrollen, möbelhandlaren Kalle, och därmed även berättelsens moraliska konflikt. Kalle står i tunnelbanan, smutsig och trött, efter att just ha iscensatt sitt försäkringsbedrägeri. Han är en del av den nya tiden. Han har tappat greppet, han har slirat med omdömet och samvetet under så lång tid utan att se sina handlingar i ett större sammanhang. Han tycker att han kämpar, medan han i själva verket fuskar, bedrar och sviker. I det senare fallet sina egna barn.

Slutligen sista akten. Skuld, som lika gärna skulle kunna kallas Svek. Roy Andersson använder Kalles handling, och de konsekvenser den får i form av skuld och ångest, till att arbeta sig fram mot klimaxscenen på soptippen – där Kalle står vid vägs ände. Utan sina söner, utan någon affärsidé – tomhänt och trött med sin skuld, sin ensamhet och sin förtvivlan. Här hinner demoner från det förflutna ikapp Kalle, skildrat genom de döda människor som vandrar mot honom på fältet.

I sista akten blir även vår kollektiva skuld, i form av Förintelsen under andra världskriget, plötsligt fullt synlig. Det är också i den sista akten som Roy Anderssons kritik av etablissemang, inte minst av det socialdemokratiska partiet, blir som mest skoningslös. Något som kulminerar i Offerscenen i stembrottet där kardinaler, monarker och röda fanor trängs, sida vid sida, vid klippkanten.

Parallellt med berättelsen om Kalle och hans båda söner berättar Roy Andersson flera andra historier. Man kan i någon mån säga att huvudrollen i filmen inte spelas av Kalle – utan av människan. Oss människor. Vare sig vi är ensamma och små eller vi har frack och tillhör ett etablissemang.

★ *Sånger från andra våningen* skiljer sig alltså högst avsevärt från den övriga filmrepertoaren. Resonera kring fördelar och nackdelar med stillastående kamera och få klipp. Jämför med det mer klassiska filmberättandet i form av montage teknik där bilder klipps samman för att skapa en effekt – vare sig den är narrativ, associativ eller dialektisk.

★ Utan överdrift kan man påstå att

Kärleken satt på undantag. En av alla dessa konfunderade män sittandes närmast apatiska på sängkanten.

figurerna i *Sånger från andra våningen* inte "pratar som folk". Fundera kring vilka förtjänster den specifika dialogen har? Vilken effekt har användandet av amatörskådespelare, att de är vitsminskade och bär neutrala kläder – närmar sig karaktärerna på så sätt oss som vanliga människor? Fundera kring funktionen av bildernas grå-blå färgton.

★ *Sånger från andra våningen* behandlar svåra och ofta tragiska ämnen men situationerna är samtidigt inte sällan absurt komiskt gestaltade. Kan man betrakta filmen som en komedi? Vilka scener ser eleverna som komiska – och i så fall varför? Vilken funktion fyller humorn och komedin i den politiska konsten?

Konsten att vara människa

Timmarna efter han satt eld på möbelbutiken, i akt och mening att skinna försäkringsbolaget på pengar, så kliver Kalle in på baren och konstaterar att det inte är lätt att vara människa. Något senare på kvällen bryter han ihop hemma hos sin älskarinna och oroar sig för att han ska bli avslöjad. Mitt emellan dessa båda beteenden vilar det moraliska dilemmat – och den skuld som längre fram i filmen hinner ifatt honom.

Kalle är en mycket liten människa som möjligen vill väl i tanken men som agerar alldeles fantastiskt fel i handling. Han har uppenbarligen småfifflet och förträngt under ganska många år. Exempelvis har han lurat Sven på pengar, den döde mannen han möter på tågstationen. Men från att sannolikt ha varit en man med hygglig känsla för vad som är rätt och vad som är fel, så

har han successivt blivit en man utan skrupler – som med öppna ögon råljuger om en uppbrunnen chippendale inför de närvarande försäkringstjänstemännen.

Men *Sånger från andra våningen* förmedlar ingen känsla av det skulle vara synd om Kalle och människorna, snarare att det i en tid präglad av bristande framtidsstro och förakt för moraliska värden är hög tid att människan reser sig upp och tar sitt ansvar. Att människan ser sig själv i spegeln och tar sig själv och sina handlingar på allvar.

Filmen problematiserar begreppet skuld och vår möjlighet till försoning och befrielse från densamma. Denna skuld, både i form av en personlig- och en kollektiv, hinner ikapp Kalle i slutscenerna på soptippen och på tågstationen dels i form av Sven och dels den ryske pojken som hängdes av nazisterna under andra världskriget. I mötet med Sven inser Kalle att han inte kan betala igen sin skuld nu, att det är för sent, och Sven svarar honom lugnt: "Nej, till mig blir det svårt."

Moralfilosofen Martin Buber, som Roy Andersson citerar i boken "Vår tids rädsla för allvar" har skrivit: "En existentiell skuld uppstår, när någon kränker en mänsklig ordning, som han själv i sitt väsen känner och erkänner som ett fundament för sin egen och varje mänsklig existens." Men Buber anser att det finns möjlighet till försoning av en sådan kollektiv, eller existentiell skuld och menar: "Ty har tillvarons ordning tillfogats en skada kan den helas på obestämbar många andra platser, än där den tillfogades."

★ Vad menar Sven när han svarar Kalle att "Nej, till mig blir det svårt"? Diskutera hans svar i förhållande till

Martin Bubers resonemang om möjlighet till försoning. Resonera kring begreppet "existentiell skuld" och "kollektiv skuld". Kan vi "betala igen", försonas, oförätter som gjorts – både på ett personligt och ett samhälleligt plan? Står vi exempelvis i skuld till vad som hände under andra världskriget?

★ Diskutera scenen på soptippen, vad är det som händer? Kalle ställer frågan: Vad kan man begära av en människa? Försök besvara den frågan och hämta gärna exempel från filmen som illustrerar era svar. Fundera på vem Kalle är, vem han var, varför han betar sig som han gör. Hur förklarar Kalles moraliska förfall i filmen?

★ *Sånger från andra våningen* är kompromisslös i sin hållning. Svikarna och skurkarna är många. Men vilka människor kan i filmen betraktas som goda? Och hur skulle ni beskriva deras situation?

Sossarna och Marknaden – en ny tid

Sånger från andra våningen utspelar sig i en till synes odefinierbar nutid, ett tidlöst universum som även kan tolkas som närmast ett mentalt tillstånd – en konsekvens av en tidigare tid. Den nya tiden präglas av kortsiktigt tänkande och moralisk upplösning, hos både den enskilde individen och etablissemang. *Sånger från andra våningen* skildrar ett samhälle som slutat fungera. I flera scener rör sig folkmassan åt ett och samma håll – utan att någon riktigt vet eller kan förklara varför. Det handlar om ett systemskifte, om en genomgripande förändring av samhället. Det gamla välfärdssamhället är på fallrepet. Storebror, som en gång var synonymt med Staten, har ersatts av den mer diffusa Marknaden. Välfärdssamhället byggde inte heller på att man som individ stod och föll med om man hade en affärsidé eller inte, tanken var att alla skulle få plats. Och föll någon så fanns ett socialt och ekonomiskt skyddsnet. Det var ett försök att bygga ett solidariskt samhälle.

I slutscenen står Kalle ensam på soptippen, utan vänner, utan affärsidé. Och utan skyddsnet. Han växte upp under Folkhemmets goda skördeår, men han har för länge sedan glömt vad det innebär. Han ville ha mer, han blev girig. Uffe, som just blåst iväg i sin bil, lovade att ringa om han kom på något. Självklart kommer han inte att ringa. Var och en är ju sig själv nog. Den nya

folkrörelsen är att köpa aktier.

Även kulturen hamnar i strykclass i den nya tiden. Ja, man kan till och med påstå att den placerats i isolering. Tomas är inläst på sjukhuset – för han blev ju snurrig av att skriva dikter. De filosoferande patienterna tänker att han är olycklig för att han inte har någon affärsidé. Ja, de tror till och med att det var därför Jesus hängdes på korset. Tomas får höra av sin pappa Kalle att man inte ska krängla till det så med orden. Varför ska man skriva dikter med dem när man kan använda dem för att lura försäkringsbolag istället. Kulturen kvävd under marknadens tyngd.

I mångt och mycket så är *Sånger från andra våningen* en uppgörelse med Socialdemokraterna och Arbetarrörelsen. I filmens åttonde scen befinner sig smådirektören Pelle i ett sovrum med LO-killen Robert. Den senare står med rumpan bar och tittar ut genom fönstret – en nog så tydlig bild av filmens syn på Arbetarrörelsens relation till näringslivet.

Roy Andersson är själv uppväxt i ett arbetarhem i Göteborg. Han har sina rötter i rörelsen. När han nu vädrar sin besvikelse över hur partiet bit för bit styckat av sina ideal och sålt dem till Marknaden så sparar han alltså inte på ilskan. Nidbilderna i sammanträdesrummet där alla rusar som en fårscock åt samma håll för att de tror att ett hus rör sig – kan ses som en elak grimas åt Marknadens kollektiva ängslighet. Och när den lilla flickan offras i slutet syns de röda fanorna tydligt i fonden och likaså på efterfesten på Grand Hotel. Socialdemokraterna är alltså en del av det etablissemang, vid sidan av kyrkan, näringslivet och monarkin, som genom sin politik offrar blomstrande ungdom. Det vill säga framtiden offras genom blind tillit till obegripliga ekonomiska "kortsiktiga prognoser" om "varför vi inte har råd att arbeta". En politik som sanktionerar en permanent arbetslöshet och det så kallade tvätredjedelssamhället med vidgade klassklyftor och utslagning som följd.

★ Filmen gör narr av en utveckling som tycks helt vara i händerna på kortsiktiga ekonomiska prognoser, öden som måste bevakas (illustrerat med spåkvinnan och kristallkulan, demonstrationståget samt flickan som offras) och oförklarliga utredningar som ska klargöra varför vi inte har råd att arbeta. Diskutera vad det är för ny tid och systemskifte filmen syftar på. Vilken tolkning lägger ni in scenen med smådirek-

tören och LO-killen Robert med rumpan bar? Resonera kring begrepp som Folkhemmet, Välfärdssamhället, Marknaden, Tvätredjedelssamhället.

★ Kalle säger till sin son Tomas på sjukhuset som skrivit poesi "så att han blivit snurrig": "Det gäller att kunna tala för sig. Lägga ut texten så att det blir resultat. Man kan skriva dikter med orden också, det är inte det, men varför krängla till det, Tomas? Livet är en marknad, så enkelt är det. Det gäller att försöka köpa något, som man kan sälja med en extra nolla på. Hela världen har fattat det, utom du, verkligt det som." Diskutera filmens syn på kulturen i den nya tiden.

★ Citatet "Älskade vare de som sätter sig", av poeten César Vallejo, återkommer vid några tillfällen i filmen, exempelvis under förtexterna. Fundera på innebörden i orden.

★ De tre scenerna med utfrågningen av flickan som ska offras, själva offerscenen och den efterföljande festen på Grand Hotel tillhör filmens absolut starkaste avsnitt. Samtidigt är det komplicerade scener som ger möjligheter till olika tolkningar. Vad är det som händer i dessa scener? Vem är exempelvis kvinnan som leder förhöret av flickan? Vad betyder scenen där flickan offras – "att offra blomstrande ungdom"? På vilket sätt kan man säga att ungdomen offras i verkliga livet? Är det uppenbart att hon som knuffar ut flickan föreställer Drottningen, och i så fall vad har drottningen med detta att göra?

Tro, hopp och kärlek

I det första Korinthierbrevet skriver Paulus: "När allt annat går under finns tre saker ändå kvar – tron, hoppet och kärleken – men störst av dem är kärleken."

I någon mån kan man se *Sånger från andra våningen* som en undergångsfilm, men till skillnad från den optimistiske Paulus menar nog snarare Roy Andersson att både tron, hoppet och kärleken satts på undantag i den värld filmen skildrar.

Den religiösa tron har blivit bara ännu en handelsvara. Jesus är en kille att tjäna pengar på när han fyller jämt 2000 år. När Uffe vräker ut krucifixen på soptippen i slutscenen är det svårt att inte läsa in det som den ultimativa trolösa handlingen, provocerande kör han t o m över dem med bilen. Och när Kalle förtvivlad kommer för att beklaga

sig hos pastorn i kyrkan lyssnar inte Guds sändebud på det örat utan ojjar sig självupptaget över sina misslyckade husaffärer. Kyrkans funktion som själavårdare har tydligen gått helt förlorad.

Hoppet har ersatts av hopplösheten som ekar över samtliga av de 46 scenerna. Visst försöker Stefan muntra upp Tomas i näst sista scenen genom att påstå att det inte är sant att folk inte läser dikter. Men inte ens han själv verkar riktigt övertygad om sanningshalten i det han säger.

Kärlek är ett mångfacetterat ord. Det kan vara kärleken till den man är gift med, till sina barn, till sina medmänniskor, till sina föräldrar. Vilken variant vi än väljer så plågas den av svåra dödsryckningar i *Sånger från andra våningen*. Inte ens samlaget mellan Susanne, Stefans ex-flickvän, och hennes nye pojkvän Micke, utstrålar någon större passion. Snarare trött och själlös mekanik.

Filmen innehåller också ett flertal män som på ett eller annat sätt övergett sina kvinnor. Lasse noterar inte ens att hans hustru fladdrar med morgonrocken i filmens andra scen. Och flera är de scener där männen sitter halögda på sängkanten med kvinnan hopplost bortglömd bakom dem. Även förhållandet mellan Stefan och hans nya flickvän tycks anmärkningsvärt ihåligt. Med god vilja kan man spåra lite kärlek och ljus i scenen där de spelar flöjt tillsammans. Men det är en klen tröst i den nya tidens kärlekslöshet, där Kalle förlorat kontakten med sina söner, där en tyst och feg läkare inte ens vågar titta upp när hans sköterska kräver klart besked om han ska skiljas från sin hustru eller ej.

★ Ge fler exempel på bristen på kärlek och medkänsla i filmen. Försök också hitta några exempel på motsatsen. Finns där trots allt ett ljus i andra ändan av tunneln?

★ Slutscenen med de värdelösa krucifixen som vräks på tippen är en stark och tydlig symbolhandling. Här kan det vara på sin plats att fördjupa sig i skillnaden mellan att tjäna Gud och att tjäna på Gud. Vilka exempel ser vi på detta i samhället idag? Är filmens drastiska bild så långt från verkligheten?

★ Diskutera gärna också kyrkans roll idag. När pastorn ignorerar Kalles bekymmer och börjar prata om sina problem med villaförsäljningen, så visar han förvisso upp mänskliga drag, men samtidigt sviker han sitt kall. Har kyrkan spelat ut sin roll som själavårdare idag? Och, i så fall, vem ska ta över

deras gamla uppdrag? Diskutera om det finns någon motsättning i begreppen kristendom som religion och kyrkan som institution.

Roy Andersson och filmkonsten

När Roy Andersson berättar i boken "Vår tids rädsla för allvar" varför han blev filmare så hänvisar han till "upplevelser, uppväxtår, föräldrar, böcker, filmer". Men, lägger han till: "Därutöver inte minst bilder som jag mött".

I en film som *Sånger från andra våningen* ryms naturligtvis ett otal referenser till andra bilder. Från den målade konsten, men också till fotografier. Det sägs till exempel att scenen på flygplatsen i slutet av filmen är inspirerad av en bildsvit från de röda khmerernas intåg i Phnom Penh. Då försökte massvis av människor att pressa sig in på den amerikanska ambassaden för att få en plats på någon av de helikoptrar som skulle lämna landet.

En mer uppenbar inspiration är baren i den 16:e scenen. För alla som sett Edward Hoppers tavlor, med dess tomma kala rum och en känsla av konaktlöshet, är den inte svår att känna igen.

Likadant om man sett Samuel Becketts "I väntan på Godot", så är många repliker runt trafikkaoset lätta att associera till den pjäsen. Inte minst mannen vid soptunnan som säger: "Man kan undra vart dom ska, människorna".

★ Vilken konstnärlig poäng finns det i att så tydligt låna exempel från konst- och teaterhistorien?

Mer att läsa

Alldeles nyligen publicerade *Filmkonst (69/2000)* en bok med namnet "Återkomsten", författad av journalisten Mattias Göransson. Det är ett reportage i bokform, med bilder av fotografen Erik Nilsson, som följer Roy Andersson på ett antal platser under tillkomsten av *Sånger från andra våningen*. Från Stockholm via Öland till Cannes. Ett givet komplement vid en djupstudering av filmen.

För att bättre förstå Roy Andersson, hans tankevärld och hans värdesystem, är det all idé att läsa hans egen "Vår tids rädsla för allvar", även den utgiven av Göteborg Filmfestivals förlag *Filmkonst (33/1997)*.

Vill man dyka djupare i Roy Anderssons inspirationskällor är "Lyckad nerfrysning av herr Moro" (Ordfront, 1997) en mycket intressant bok. Här har Roy Andersson och producenten

Kalle Boman packat samman en imponerande samling kunskap om oss människor och den värld vi lever i. Från filosofiska klassiker över poesi och utdrag ur skönlitteraturen till bilder, åter igen dessa bilder, att aldrig glömma.

Och vill man förstå mer av den peruanske poeten César Vallejos diktning, så finns två diktsamlingar utgivna på svenska. "Uppfyllda av världen" (FiB/Lyrikklubben, 1974) och "Mänskliga dikter" (Nordan, 1981), den senare med förord av författaren Artur Lundkvist.

Under 90-talet har det även kommit ett antal böcker som tangerar det Roy Andersson vill säga med sin film. Några goda komplement torde vara Björn Elmbrants båda "Dom där uppe – dom där nere: om demokratin i Sverige" (Atlas, 1997) och "Så föll den svenska modellen" (Fischer, 1993). Likaså Maria-Pia Boëthius "Några som inte älskar oss håller på att förändra vårt land" (Norstedts, 1997) och Per Svenssons "Storstugan eller När förorten kom till byn" (Bonnier Alba, 1996) rekommenderas. Vill man slutligen tillgodogöra sig ett lite större perspektiv, där även svenska exempel kommer till tals, är "Globaliseringsfällan" av Hans Peter Martin och Harald Schumann (Symposion, 1997) redan att betrakta som en klassiker.

PRODUKTIONSUPPGIFTER

Sverige 2000

Manus & regi: Roy Andersson

Foto: István Borbas och Jesper Klevenäs

Musik: Benny Andersson

Ljud: Jan Alvermark FSFL

Kostym: Leontine Arvidsson

Mask: Ulrika Skantz

Specialeffekter: Robert Komarek

I ROLLERNA

Kalle – Lars Nordh

Stefan – Stefan Larsson

Pelle – Torbjörn Fahlström

Lennart – Bengt C W Carlsson

Lasse – Sten Andersson

Trollkarlen – Lucio Vucino

Mia – Hanna Eriksson

Tomas – Peter Roth

Uffe – Tommy Johansson

Sven – Sture Olsson

TEKNISKA UPPGIFTER

Speltid: 100 minuter

Format: Vidfilm 1:1,66

Ljud: Dolby SR

Censur: Från 11 år

Svensk premiär: 6.10.2000

DISTRIBUTION

Triangelfilm/Kedjan, Box 285, 201 22

Malmö Tel: 040/17 65 60, fax: 040/12 90

99 www.triangelfilm.se

